
Kókai-Nagy Viktor:

Az eskü tiltása az Újszövetségben¹

Abstract: The prohibition of oaths in the New Testament

Like the oath, the prohibition of false oath appears in both Jewish and pagan culture in the New Testament era. In the present study, we deal with the teaching of Jesus and its Jewish background. We review first how do the New Testament presence the term oath and then the question of the prohibition of oath in Matthew, James and in the Didache. In the next section, we review short the oath-related remarks of contemporary Jewish literature. Finally, we focus on the interpretation of the prohibition of oath within the Gospel of Matthew and its possible explanations.

Keywords: oat, prohibition of swearing, Gospel of Matthew

„Az eskü nem más, mint Isten taníul hívása egy vitás kérdésben”
(Philón Spec. 2,10)²

Az eskü kifejezés megjelenései az Újszövetségben

Ahogy az eskü témája, úgy a (hamis) eskü tilalma is megjelenik az Újszövetség korában a zsidó és a pogány kultúrában egyaránt. Jelen tanulmányunkban Jézus tanításával és annak zsidó hátterével foglalkozunk.³ Kétségtelen tény, hogy a keresztyén hagyományban Jézus

¹ A tanulmány a Szlovák Köztársaság Iskolaiügyi-, Tudományos-, Kutatásért felelős- és Sportminisztériuma által finanszírozott VEGA 1/0246/21 számú projekt támogatásával készült. A projekt neve: *Hodnoverná reč v spoločnosti - Skúmanie pojmu prísahy v cirkvi a v spoločnosti*.

² „ὁρκος γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ μαρτυρία θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου”

³ A hellenizmusban is számos kritika érte az eskü gyakorlatát, de ott alapvetően etikai érveket sorakoztatnak fel a szerzők. A megbízható embernek – hangzottatták – nincs szüksége az esküre, ezért méltatlan az eskü egy szabad emberhez. A kései sztoicizmusban jelenik meg a teológiai érv, miszerint az igazán bölcs embernek nincs szüksége esküre, mert Istent hordozza magában. Másfelől egyfajta vallásellenesség is megjelenik az érvek sorában, miszerint az istenekre történő hivatkozás teljesen felesleges, mivel egyedül az emberi megbízhatóság a döntő – Luz: Matthäus, 373. A pogány háttérhez és az eskü általános szokásához lásd pl. KOLLMANN: *Das Schwurverbot*, 180–183; BETZ: *Sermon*, 259–262.

szava az eskü (teljes) tilalmáról meghatározónak tekinthető, ha viszont az Újszövetség egészét vesszük magunk el, sokkal árnyaltabb a kép:

- hamis esküt tenni, hamisan esküdő: ἐπιορκέω – Mt 5,33; ἐπίορκος – 1Tim 1,10
- eskü: ὄρκος – Mt 5,33; 14,7.9; 26,72; Mk 6,26; Lk 1,73; ApCsel 2,30; Zsid 6,16.17; Jak 5,12
- esküszik: ὁμνύω/ὁμνυμι – Mt 5,34.36; 23,16 (2x).18(2x).20(2x).21(2x).22(2x); 26,74; Mk 6,23; 14,71; Lk 1,73; ApCsel 2,30; Zsid 3,11.18; 4,3; 6,13(2x).16; 7,21; Jak 5,12; Jel 10,6
- megesküt: ὀρκίζω – Mk 5,7; ApCsel 19,13
- szigorú eskü: ὀρκωμοσία – Zsid 7,20(2x).21.28.⁴

Ugyanitt utalhatunk még azokra a fogalmakra, amelyek hasonló ünnepélyességet fejeznek ki, de a fogadalomtételhez, megvalláshoz kapcsolódnak

- elismer, megvall: ὁμολογέω – pl. Mt 7,23; 10,32; 14,7; Lk 12,8; Jn 1,20; 9,22; ApCsel 7,17; 23,8; Róm 10,9k stb.
- teljesen elismer/megfogad ἐξομολογέομαι – pl. Mt 3,6; 11,25; Mk 1,5; Lk 22,6 stb.
- megtagad: ἀρνέομαι – Mt 10,33; 26,70.72; Mk 14,68.70; Lk 8,45; 9,23; Jn 1,20 stb.

Ha kizárólag a címben szereplő eskü/esküvés kifejezések értelmezésére fókuszálunk, akkor Jézus hegyi beszédben megfogalmazott tanítása mindenképpen központi helyen áll, mint ahogyan a Jak 5,12 hátterében is ez a hagyomány feltételezhető. Ugyancsak éles polemikus hang jelenik meg a Mt 23,16-22 vitájában is az eskü gyakorlatával szemben, ugyanakkor itt annak teljes tiltásáról nincs szó. Tradícióját tekintve független az antitézistól és itt csupán az eskü egy bizonyos értelmezését utasítja el Jézus. Ezzel szemben a Zsidókhoz írt levél in-

⁴ Az áttekintésből jól látható, hogy Pál nem használja az eskühöz köthető kifejezéseket, ugyanakkor az ünnepélyes, eskühöz hasonló kijelentésekkel nála is találkozunk (vö. Gal 1,20; Róm 9,1) – KRETZER, ὁμνύω/ὁμνυμι, 1248.

kább megfelel az Ószövetségben megszokott szóhasználatnak, amennyiben Isten eskütétele válik hangsúlyossá (hasonlóan Lk 1,73; ApCsel 2,30; lásd még a Jel 10,6-ot, ahol egy eskütevő angyalról olvassunk). A Zsid 6,16 pedig meg is fogalmazza az eskü lényegét: „*Mert az ember önmagánál nagyobbra esküszik, és minden ellenvetésnek véget vet, mindent megerősít az eskü.*” A levél szerzője itt egyértelműen a hiteles, tehát betartott esküre utal.

Mindazonáltal a betartott eskü is lehet elítélendő, hiszen Heródes is esküvel fogadja, hogy bármit is kérjen Heródiás lánya, megadja neki, és noha a kérés hallatán már bánja – éppen az eskü és a vendégek miatt –, teljesíti a lány óhaját, kivégezteti Keresztelő Jánost (vö. Mk 6,22-29; Mt 14,1-12). A hamis esküvés iskolapéldája pedig Péter maga, amikor esküvel tagadja, hogy ismerte Jézust (Mk 14,71; Mt 26,72.74; lásd még egy bűnkatalógus elemeként 1Tim 1,10). Azzal is találkozunk, hogy a tisztátalan lélek akarná Jézust megesketni Isten nevére, hogy ne gyötörje (Mk 5,7), aminek Jézus persze nem tesz eleget. Ennek inverze az ApCsel 19,13, ahol a vándorló zsidó ördögűzők akarják megesketni a gonosz lelkeket Jézusra, sikertelenül.

E rövid, vázlatos áttekintés után arra a kérdésre szeretnénk koncentrálni, hogyan értelmezendő Jézus szigorú tanítása az esküről. A kérdés azért válik izgalmassá, mert mint az jól látszik, az eskü tiltása kizárólag a Máté és Jakab által rögzített hagyományban jelenik meg.

Az eskü tiltásának kérdése az Újszövetségben

Jézus tanítása a Mt 5,33-37-ben⁵ ellentmondásban áll az Ószövetség kijelentéseivel. Ott ugyanis, miközben abban soha nem volt vita, hogy a be nem tartott fogadalom, ill. a hamis eskü/tanúságtevés helytelen (vö. pl. 2Móz 20,7.16; 3Móz 19,12; 4Móz 23,22-24; Zsolt 22,26; 50,14; 56,13k, Zak 8,17),⁶ az eskü, mint a szólás minősített formája, ami egy kijelentést, vagy egy ígéretet nyomatékosít, rendszeresen

⁵ Az antitézis szókészletéhez és hagyománytörténetéhez lásd: STRECKER: Die Antithesen der Bergpredigt c. cikkét, továbbá LUZ: Matthäus, 370–372; KÓKAI-NAGY: Hegyi beszéd, 180k.

⁶ Lásd ehhez KÓKAI-NAGY: Ne tanúskodj hamisan.

megjelenik és számos típusa ismert.⁷ Ezért találkozunk azzal a véleménnyel, hogy Jézus itt úgy tanítja Isten akaratát, hogy ez esetben a Sinai-hegyi Tórát kérdőjelezi meg.⁸ Mindazonáltal azt is látnunk kell, hogy a Tórához való hűség a korai zsidóságban nem mérhető le azzal, mennyire ragaszkodott valaki annak szókészletéhez, az sokkal fontosabbnak tűnik, hogy mennyiben tekintett a Tórára úgy, mint a mindennapjait meghatározó autoritásra.⁹ Jézus teljes tiltása azonban ez esetben is meglepő.

Ahogy fentebb, a szavak előfordulása mutatja, az οὐκ ἐπιορκήσεις hapax legomenon az Újszövetségben és a LXX-ban is csupán két helyen jelenik meg az ige (1Ezsd 1,46, Bölcs 14,28). Mindazonáltal a szövegben egy Tórából vett parancsolat szerepét tölti be, bár szó szerint egyik parancsolatnak sem felel meg (2Móz 20,16: οὐ ψευδομαρτυρήσεις).¹⁰ A görög kifejezés egyszerre utalhat arra, hogy esküvel valljuk igaznak, amiről tudjuk, hogy hamis; vagy a be nem tartott fogadalomtételre. A mondat folytatása a második jelentést valószínűsíti.¹¹ De azzal az érveléssel is találkozunk, hogy a szöveggörnyezet alapján éppen az első jelentést kell alapul venni, mivel annak ellenére, hogy másik kifejezést használ Máté, Jézus itt mégiscsak a Tízparancsolatot magyarázza, ahol az első jelentés a releváns.¹² Ugyanakkor ez szinte másodlagossá is válik, hiszen az antitézis egyértelművé teszi, Jézus az eskü teljes tiltása mellett érvel. A szí-

⁷ H. D. Betz ezzel kapcsolatban *Georg Giesen* tanulmányára utal, aki alapvetően három fajtáját különbözteti meg az Ószövetségben megjelenő esküknek: profán eskü; jogi-vallási eskü; teológiai eskü (Sermon, 262). Vö. továbbá K1s: Eskü az ószövetségi igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a Szövetség Könyvére c. tanulmányát.

⁸ Pl. STUHLMACHER: Teológia, 112.

⁹ NIEBUHR: Antithesen, 179.

¹⁰ NIEBUHR: Antithesen, 191; vö. továbbá KOLLMANN: Das Schwurverbot, 189; KOLLMANN: Reichweite, 23k. Szigorúan véve tehát nem a Tízparancsolatra utal ez az antitézis, hanem inkább egy hellenista zsidó halacha feltételezhető annak hátterében, ami vélhetően ismert lehetett az olvasók számára – lásd BETZ: Sermon, 263k; Vö. továbbá DAUTZENBERG: Das Schwurverbot, 51k; TALBERT: Matthew, 84k.

¹¹ EVANS: Matthew, 127; részletesen lásd LEE: Led Astray by Punctuation The Meaning of ἐπιορκῶ in Matt 5:33.

¹² Lásd LAMBRECHT: „You shall not swear falsely” (Matt 5:33c) című tanulmányát.

nopszis alapján kijelenthető, hogy ez az antitézis nem a Lukáccsal közös Q forrásból származik, hanem feltehetően a Máté rendelkezésre álló hagyományból, aminek végleges formát az evangélista maga adott. Jézus teljes eskü-tiltása az evangélium egészébe is kiválóan illeszkedik, hiszen a 23. fejezetben sem nyilatkozik túl pozitívan az esküről, a többi helyen pedig, ahol találkozunk az esküvel (Mt 14,7; 26,72.74) kifejezetten elítélendő annak gyakorlata. A Mt 26,63-ban pedig Jézus elutasítja, hogy esküt tegyen.¹³

Máté evangéliumán kívül még két olyan keresztyén iratot kell itt megemlíthetünk, amiben megjelenik az eskü tiltása, Jakab levelét és a Didachet. Nincs bizonyíték arra, hogy ezek irodalmilag függenének egymástól, inkább egy közös keresztyén etikai és parainetikus hagyományt kell sejtenuünk a szövegek háttérében, amelyek felhasználását az iratok különböző műfaja markánsan befolyásolta.¹⁴ A Jak 5,12-ben eltérően a hegyi beszéd¹⁵től, tömörebb, nem antitetikus formában áll a parancsolat és az eskü a megítéltetés következményével jár. A bölcsességirodalomhoz köthető írásban a két hegyi beszédben is megjelenő példához („se az égre, se a földre”) nem kapcsolódik magyarázat; a harmadik állítás: „se más egyébre” pedig minden behelyettesítést kizár. Noha a levél szerzője nem utal rá, miszerint Jézus tanítását idézné,¹⁶ mégis valószínűleg ez a forma az eredetibb,¹⁷ az pedig biztos állítható, hogy ezt a verziót tekintették hitelesebbnek az ókeresztyén hagyományozásban, mivel akkor is ezt idézik, amikor egyértelműen érzékelhető a Mt 5,37 hatása.¹⁸ A Did 2,3-ban, Jakab leveléhez hasonlóan, egy tömörebb megfogalmazással találkozunk a

¹³ WITHERINGTON: Matthew, 134.

¹⁴ Lásd ehhez SCHRÖTER: Jesus Tradition in Matthew, James and Didache c. tanulmányát.

¹⁵ Vö. STRECKER: Die Antithesen, 39–41.45k.

¹⁶ Jézus neve csupán egyszer jelenik meg a levélben (2,1), egyébként testvére, Jakab tekintélyére épül az érvelése – lásd ehhez SCHRÖTER: Jesus Tradition, 238.

¹⁷ STRECKER: Die Antithesen, 40k; DIETZFELBINGER: Antithesen, 10; DAUTZENBERG: Schwurverbot, 61; WEDER: Die Rede, 124.

¹⁸ LUZ: Matthäus 371.

zsidó hagyományból ismert két útról szóló tanításba ágyazva,¹⁹ ugyanakkor már minden zsidó viszonyítási pontjától megfosztva.²⁰ A Didache szerzője csak a hamis esküvést tiltja, kiegészülve a hamis tanúságtevéssel, a rágalmazással, valamint a rosszra való emlékezés-sel (οὐκ ἐπιорκήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐ μνησικακήσεις), viszont hiányoznak azok a kifejezések, amelyek Isten nevének kiváltását szolgálnák. Fontos észrevétel, hogy sem a levélben, sem a Didache két útról szóló tanításában a szinoptikus evangéliumok ismerete nélkül lehetetlen lenne beazonosítani, hogy ez a tanítás Jézushoz vezethető vissza.²¹ Kijelenthető tehát, hogy csupán két olyan forrásunk van, ahol az eskü teljes tiltása megjelenik, az evangélium és Jakab levele. Mindazonáltal az utóbbiban a hangsúly nem annyira az eskü tilalmán van, mint az igazságnak megfelelő beszéden (vö. Jak 1,26; 3,1-11).²² Ha elfogadjuk, hogy Jakab őrizte meg a régebbi verzióját a tiltásnak, és ennek csak a másodlagos mátéi verziója kapcsolja azt Jézus személyéhez, akkor felvetődhet annak a lehetősége, hogy egy korakeresztyén parainetikus hagyományt kötöttek volna szekunder módon Jézushoz. Mindazonáltal, egy ilyen radikális és kemény kijelentés eredetét egy keresztyén közösséghez kötni legalább annyira problematikus, mint megmagyarázni azt a tényt, hogy miért nem kapcsolja Jakab Jézushoz ezt a tiltást, ha eredetileg tőle származott.²³ Összességében valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a tiltás Jézustól magától származik.

Az eskü szabályozása a zsidó hagyományban

A zsidó hagyományban is megjelenik az eskü szabályozása, amely a hellenizmus korától fogva egyre inkább foglalkoztatta a zsidóságot.²⁴

¹⁹ G. Dautzenberg úgy véli, hogy ez független a Mt 5,33-tól és a zsidó-hellenista tradícióból származik (Schwurverbot, 52); hasonlóan SCHRÖTER: Jesus Tradition, 247.

²⁰ Vö. VAHRENHORST: Presence, 371–374.

²¹ SCHRÖTER: Jesus Tradition, 240.

²² VAHRENHORST: Presence, 375.

²³ SCHRÖTER: Jesus Tradition, 247.

²⁴ Ugyanakkor csupán a hellenizmussal való találkozást tenni felelőssé ezért (lásd Kis: Az eskü, 159k.166) nem tűnik kielégítőnek megmagyarázni ezt a változást.

Arról megoszlanak a vélemények, hogy a hagyományok közül melyek tekinthetők relevánsnak az Újszövetség korában.²⁵ Ezért mi nem a hagyományra, hanem kifejezetten a szövegekre fókuszálunk. Elsőként tegyünk említést egy a LXX fordításban megjelenő különbségről. Míg a 3Móz 24,16 az Úr nevének káromlását büntetni halállal, a görög szöveg annak kimondását is már halálos bűnnek tartja (ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα κυρίου θανάτῳ θανατούσθω). Ebben tetten érhető az a törekvés, hogy Isten nevét mindennemű profanizálástól védeni kell.²⁶ Következő példaként a Sírak fia könyvére utalhatunk, ahol a beszédről tanít a szerző (Sir 23,7-12). A szájról szóló tanítás intelmeit az esküvéssel kezdi:

Ne szoktasd esküre a szádat, és ne váljon szokásoddá a Szent nevének emlegetése [...], aki esküdözik és Isten nevét emlegeti minduntalan, nem tisztulhat meg a bűntől. (Sir 23,9k)²⁷

Jól látható, hogy itt az eskü gyakorlásának szokásossá válásától (πολυορκία) óv a szerző, rámutatva, a gyakori esküdözés csak a törvényszegést szaporítja, és ha valaki sokat esküdözik, attól még nem igazul mag, sőt a csapások nem fogják elkerülni a házáat.

A qumráni iratokban megtaláljuk az Isten nevére esküvés tiltását, aminek oka a Név meggyalázása (CD 15,1-3).²⁸ Ugyanakkor az új tagoknak valamiféle esküt/fogadalomtételt mégis kellett tenniük a belépésükkor, a „szövetség esküjét”, ami nem más, mint amit Mózes kötött Izraellel, ez a szövetség: „teljes szívből és teljes lélekéből megtérni Mózes Tanához...” (CD 15,9k).²⁹ Vélhetően ugyanerre a belépési es-

²⁵ Lásd pl. SIGAL: The Halakha of Jesus of Nazareth according to the Gospel of Matthew c. könyvét; vö. továbbá VAHREHORST: The Presence and Absence of a Prohibition of Oath in James, Matthew, and the Didache and its Significance for Contextualization c. tanulmányát.

²⁶ Vö. VAHREHORST: Presence, 365.

²⁷ Deuterokanonikus bibliai könyvek.

²⁸ „(Senki) ne tegyen esküt, s kivált ne az alef és lámed vagy az alef és dálet (betűkkel), kivéve a belépők esküjét, a szövetség átkával... Ha esküt tesz, és áthágja (a tilalmat): meggyalázza a Nevet.” – KOMORÓCZY: Kiáltó szó, 110.

²⁹ Az 1QS 5,8k-ben ez „elkötelező eskü”-ként jelenik meg, de a tartalma ugyanaz: „megtér Mózes Tanához, mindenben úgy, ahogyan Ő megparancsolta, teljes szívéből és teljes lelkéből” (KOMORÓCZY: Kiáltó szó, 60k).

küre utalhat IQH 14,17 is.³⁰ Ez az eskü azonban ugyanúgy kötelező érvényű, mint az Isten nevére tett (CD 16,7k), ezzel csupán elkerülték a szent név kimondását. Ha pedig valaki megszegte fogadalmát „bűnét egy papnak kell megvallania, és tettért vezekelnie kell (CD 15,1-5)”.³¹ Mindazonáltal az eskü Ószövetségből ismert gyakorlatát is szabályozzák (vö. CD 16,6-12) és a közösség tagjai kizárólag bírák jelenlétében tehetek bármiféle fogadalmat (CD 9,9k).

Az esszénusok eme szokásáról Josephus is beszámol:

„Adott szavuk szentebb, mint az eskü, sőt nem is esküsznek, mert az esküt rosszabbnak tartják az esküszegésnél. Azt mondják, máris hitelét veszítette az, akinek csak akkor hisznek, ha az Istenre hivatkozik.” (Bel. 2,135)³²

Az eskü – írja – nem azért rosszabb, mint az esküszegés, mert belekeverik a Mindenhatót, hanem azért, mert hitelét veszíti az az ember, akinek esküdnie kell. Alig később viszont ő is említést tesz arról, hogy a próbaidő végén, miután a jelentkező bizonyosságot tett állhatatosságáról *„rettenetes esküt kellett tennie”* (ὄρκους αὐτοῖς ὁμνυσι φρικώδεις – Bel. 2,139).³³ Az Ant. 3,91-ben ugyanakkor, amikor Josephus felsorolja a parancsolatokat,³⁴ a harmadik parancsolatot az apróságokra (φαιῶλος) tett eskü tiltásaként értelmezi.

Arról, hogy az esszénusok Istennek szentelik az életüket, egész életükben őrzik tisztaságukat és lemondanak az esküről és a hazugságról, Philón is megemlékezik (Prob. 84). De ezen kívül is több he-

³⁰ Komoróczy G. legalábbis így értelmezi az IQH 14,17 kijelentését: *„esküben a lelkemre vettem, hogy nem fogok vétkezni ellened, és semmit nem teszek, ami rossz a szemedben”* (Kiáltó szó, 260).

³¹ VERMES: A qumráni közösség, 140.

³² Josephust Révay József fordításában idézem: A zsidó háború, 169k.

³³ Josephus egy meglehetősen hosszú szakaszban mutatja be az esszénusok közösségét (Bel. 2,120-161). A csoportot úgy mutatja be, mint a zsidóságnak azt az ágát, amely a görög olvasók számára kifejezetten szimpatikus lehet – lásd MASON: Essenes and Lurking Spartans in Josephus's Judean War című tanulmányát.

³⁴ Még egy utalást találunk az esküre a Ap. 1,167-ben. Innen megtudjuk, hogy a türoszi törvények tiltották az idegen esküformákat és példaként a korbán kifejezést említi Theophrasztosz, ami csak a zsidóságban ismert fogadalom volt. De itt az eskü gyakorlatáról nem esik szó.

lyen szól az esküről.³⁵ A Dekalógusról írt művében a 3. parancsolat magyarázatában mintha a 9. fordítottját gondolná megjeleníteni, amikor arról beszél, hogy a hiábavaló esküvésbe beletartozik, hogy a másikat hamis tanúskodásra kérjük (Decal. 88.91). Mint ahogyan a hamis tanúbizonyosság parancsolatánál is utal rá, hogy ez egyben vallási törvénszegés is, hiszen a hamis tanúzást megelőzi az Isten nevére esküvés (Decal. 141). Hasonlóan Sírák fia könyvéhez, Philón is óv attól, hogy az esküvés a mindennapok gyakorlatává váljon, ez még akkor sem elfogadható, ha ennek hátterében nem a haszonszerzés áll, mert az esküvételek gyakoriságából a hamis eskütétel szokása és istentelenség fakad (Decal. 92). Noha konkrétan az eskü tilalma nem jelenik meg, mindazonáltal Philónnak ez az utóbbi kijelentése egyértelművé teszi, az eskü veszélyét, az esküvésben rejlő bukás lehetőségét, ezért az eskü csak a második legjobb lehetőség az ember számára (Decal. 84), az első az igaz beszéd.³⁶ A gyakori esküvés megkérdőjelezi ugyanis az ember szavahihetőségét (Spec. 2,8). Ezzel szemben az erényes ember kerül az esküt és a hazugságot (Prob. 84), mert neki – mint a Spec. 2,2-ben írja – a szava esküje lesz (ὁ λόγος ὄρκος ἔστω), megbízható, nem inog meg, hazugság nélküli, az igazságon alapul.³⁷ Ennek megfelelően elegendő, ha annyit mond „ez az’ vagy, nem az” („νῆ τὸν” ἢ „μὲν τὸν”) minden más kiegészítés nélkül (Spec. 2,4). Ha azonban valaki valamilyen különleges oknál fogva mégis esküre kényszerül, akkor se Isten nevére tegye, hanem a földre, a Napra, a csillagokra (Spec. 2,5).

Ezek a zsidóságból vett példák³⁸ azt mutatják, hogy miközben látják az eskü veszélyeit, számolnak élethelyzetekkel, amikor az ember-

³⁵ Lásd BETZ: Sermon, 264.

³⁶ Lásd ehhez VAHRENHORST: Presence, 365k.

³⁷ Jól látható, hogy Philón nem Isten nevének szentsége felől érvel, hanem az antropológia felől – KOLLMANN: Schwurverbot, 184; LUZ: Matthäus, 373.

³⁸ A szakirodalomban szoktak még utalni az eskü tiltása kapcsán a 2Hen 49,1-re. Itt azonban meglehetősen komplikált a szöveg hagyományozás-története. Mivel az esküről szóló hosszabb szövegben keresztyén hatás tükröződik, ezért itt most külön nem térünk ki arra (vö. HOLLÓS – FRÖHLICH: Bevezető, in FRÖHLICH – DOBOS, Henok könyvei, 193). A hosszabb szöveghez lásd FRÖHLICH – DOBOS, Henok könyvei, 227.

nek olyan kijelentéseket kell tennie, amely elválnak a hétköznapi beszédétől. Ezt a problémát áthidalni különféle eszközöket javasolnak: „a) az eskütétel elkerülése; b) körülírások alkalmazása; c) az eskü felváltása fogadalomtéttel”.³⁹ Jézus esküről megfogalmazott kritikája tehát nem párhuzam nélküli, de „mivel a teljes tiltás egyedülálló a zsidóságban, ezért bizonyosan Jézustól származik”.⁴⁰

Hogyan értelmezhető a tiltás Máténál?

A hegyi beszédről írt könyvemben hosszan fejtem ki,⁴¹ itt most csupán utalni tudok arra, hogy Jézus beszédét a Mt 5,17-19(20) kijelentése alapján úgy értelmezem, mint a nagyobb igazság bemutatását a törvény, a kegyesség gyakorlata és a világi élet példáin.⁴² Jézus törvényértelmezésével azért tudja betölteni a törvényt, mert ha valaki Jézus tanítása szerint él, akkor mivel már gondolatai alapján Isten előtt áll, és már a helytelen, gonosz gondolatot elveti, ezért el sem juthat a rossz cselekvéséig. A törvény pedig csak a cselekedetet képes megítélni, ezért már nem lesz rá szükség. Tehát valóban nem eltörli Jézus tanítása a törvényt, hanem betölti, hiszen ilyen módon mindenki betartja azt.

Nincsen ez másként az eskü esetében sem. Ha már az ember hétköznapi beszéde olyan valódi és igaz, mint annak minősített formája, az eskü, akkor nincs szükség az esküre. Érdekes módon, Jézus érvelésében egyáltalán nem jelenik meg az óvás Isten nevének „hiába véte-

³⁹ VAHRENHORST: Presence, 367.

⁴⁰ LUZ: Matthäus, 372. lásd továbbá STRECKER: Die Antithesen, 59k. Mások úgy vélik, hogy a Máténál megjelenő teljes tiltása az eskünek nem mutat akkora eltérést a zsidó eskükritikától, hogy ne férne bele annak kereteibe (vö. DAUTZENBERG: Das Schwurverbot, 54k). Hasonló véleményt fogalmaz meg BASSER – COHEN: Matthew, 152–154, de ők is csak a későbbi, rabbinikus hagyományból tudnak példákat hozni erre.

⁴¹ Lásd KÓKAI-NAGY: Hegyi beszéd, 140–146.

⁴² Még ha el is fogadjuk, hogy ezek eredetileg Jézus önálló rövid prédikációi lettek volna (BASSER – COHEN: Matthew, 117), az evangélista mégsem ebben a formában közli azokat, hanem egy szerkesztett nagyobb beszéd részeként, amit nyilván valamilyen belső logika alapján alkotott meg.

le”-től (2Móz 20,7),⁴³ ami pedig a zsidó hagyományban szorosan hozzákapcsolódott az eskü kérdésköréhez. Ez pedig arra utal, hogy a tiltás háttérében nem Isten nevének méltatlan használata áll, hiszen éppen Isten nevének elkerülését teszik lehetővé a felsorolt példák, amiket Jézus ugyancsak elutasít.⁴⁴ Hiányzik tovább az a fajta megkülönböztetés is, ami a Mt 23,16.21-ben megjelenik, miszerint lenne érvényes és érvénytelen eskü. Noha az 5,33b-ből levonható következtetések lehetnének, miszerint egyrészt elfogadható az eskü, ha be is tartja az ember (vö. 3Móz 19,12; 4Móz 30,3; 5Móz 23,21-23; Zsolt 50,14); másrészt elfogadható lenne, ha mindez nem Isten nevére történik és akkor lehet játszani az igazsággal. De nem ezt kívánja kifejezni ez az idézetkombináció.⁴⁵ Az 5,34a ugyanis egyértelműen tiltja az eskü minden fajtáját (vö. 5Móz 23,23). „*Semmi, amire esküdni tudnék, nem tehető felelőssé a hitelességemért; a felelősség az enyém.*”⁴⁶ Ugyancsak izgalmas tény, hogy míg az 5,34b-35 háttérében kivehetőek ószövetségi párhuzamok (Ézs 66,1; Zsolt 47,3; lásd továbbá Philon vélekedését fentebb), addig a saját fejre esküvéshez⁴⁷ nem találunk ilyet. Itt Isten hatalmáról áttevődik a hangsúly az ember tehetetlenségére.⁴⁸ Mindazonáltal ez az esküforma is megtalálható úgy a zsidó, mint a pogány forrásokban⁴⁹ és jól illeszkedik a mondanivalóba, amennyiben arra hívja fel a figyelmet, hogy az ember saját élete felett sem neki van hatalma.

⁴³ Ennek ellenére azzal a véleménnyel is találkozunk, hogy Jézus tiltása ehhez a parancsolathoz vezethető vissza pl. KOLLMANN: Schwurverbot, 189; hasonlóan érvel VAHRENHORST: Presence, 368k.

⁴⁴ BETZ: Sermon, 268.

⁴⁵ H. B. Basser és M. B. Cohen ezt a gondolatsort az 5,43-hoz hasonlítja, ahol szintén levonható lenne a „szerezd felebarátodat, mint magadat” parancsból, hogy gyűlöld ellenségedet; és ahol Jézus szintén ennek éppen az ellenkezőjét állítja (vö. Matthew, 152k; vö. továbbá TALBERT: Matthew, 85).

⁴⁶ NOLLAND: Matthew, 251.

⁴⁷ Itt már nem arról van szó, hogy Istent nevezzék meg tanúként egy eskünél, „hanem egy ‚zálog’ beiktatásáról, amely az elmondottak hitelességét garantálja” (Kis: Az Eskü, 163).

⁴⁸ „*Es geht nicht mehr primär um die Macht Gottes, sondern um die Ohnmacht des Menschen*” – LUZ: Matthäus, 377.

⁴⁹ BETZ: Sermon, 270.

„Egyáltalán ne esküdjete!” Jézus a tiltást azzal igazolja, hogy rámutat, semmink nincs, ami hatalmunkban állna az eskü garanciájaként, biztosítékként megnevezni. Ebből adódóan a kimondott igennek és nemnek kell oly mértékben megfelelni a valóságnak, hogy az esküre nincs már szükség. Másfelől a teljes hegyi beszéd összefüggését alapul véve, ráirányítja a figyelmünket arra a tényre, hogy az ember éppen akkor kapaszkodik bele az eskübe, amikor kilátástalannak látja a helyzetét. „Ahol az igazságra esküdni kell, ott a beszédben gyakran igaztalanság uralkodik”.⁵⁰ Az esküre akkor van szükség tehát, ha elveszett a bizalom és/vagy olyan helyzetekben, amikor hivatalos szerv előtt kell kijelentésünk igazságát bizonyítani, amikor más tanút nem tudunk megnevezni állításunk mellett. Az előbbire a gyülekezetben a testvéri közösségben nem kerülhet sor, az utóbbit pedig kezelni kell.⁵¹ Érdekes kérdés, vajon milyen gyakori volt ebben a korban az esküdözés, ill. mennyit jelentett a kimondott szó? *Ulrich Luz* azt írja a kommentárjában, hogy éppen azért volt szükség a szabályozásra, mert a mindennapok lényegtelen vitáiban is nagy előszeretettel esküdöztek az emberek.⁵² Ugyanakkor az Apostolok Cselekedetében arról olvasunk, hogy Pálnak elég volt kijelentenie a hivatalos szerv előtt, hogy római polgár, és elfogadták az állítását, pedig bizonyosan nem volt személyigazolványa. Másfelől, biztosan voltak élethelyzetek, amikor megkerülhetetlenné vált az eskü, itt utalhatunk a törvényszék előtt, valamint az adóbevallásnál tett esküre, vagy a privát esküre, ill. az uralkodóra tett esküt sem hagyhatjuk számításán kívül,⁵³ valamint a kultuszhoz kapcsolódó eskükről⁵⁴ is említést kell tennünk (vö. Mk 7,11k. par.; Mt 23,16-22). Az pedig egyértelmű, hogy Jézus szava nem tekinthető ideiglenesnek, nem korlátozható csupán a tanítványi körre, hanem általános érvényű kijelentés minden keresztyén számára. Ugyanakkor, noha az esküvés maga nem jelenik meg, ez nem jelentette azt, hogy Jézus és tanítványai, vagy Pál ne alkal-

⁵⁰ WEDER: Die Rede, 125.

⁵¹ NOLLAND: Matthew, 253.

⁵² LUZ: Matthäus, 374.

⁵³ Lásd KOLLMANN: Reichweite, 23–29.

⁵⁴ Lásd BUCHANAN: Vow and Oath, 323k.

maztak volna olyan szófordulatokat, amelyek fogadalomtételnek minősíthetők és túlmutatnak az egyszerű igen/nem formulán.⁵⁵ Mindazonáltal az is tény, hogy ezekben az esetekben Jézus és Pál Istenről tesz bizonyosságot, ezért fogadalomtétel, eskü helyett szent bizonyoságevésről kell beszelnünk ezeken a helyeken,⁵⁶ amikor Isten kijelentésének nyomatékosítására szolgálnak ezek a fordulatok.

Van, aki ezt az ellentétet azzal oldja fel, hogy Jézus az igen-igen és a nem-nem megkettőzésével tulajdonképpen kiváltja az esküt és a fogadalomtétel lehetőségét ezáltal nyitva hagyja.⁵⁷ Már *Gustav Stählin* megállapította azonban, hogy akik a megkettőzésben az eskü kiváltását látják, tévednek.⁵⁸ Arról nem is beszélve, hogy valójában itt nem az igen és a nem megkettőzéséről van szó, hanem csupán arra utal a szöveg, hogy az igenhez már csak egy igen tehető hozzá, a nemhez pedig egy nem.⁵⁹ Másfelől, ellentmondana a hegyi beszéd tanításának, hiszen csupán azt váltaná ki, amire esküszünk, tehát az eget, a földet, Jeruzsálemet, vagy a saját fejünket. Ennek a magyarázatnak egy változataként tekinthetünk arra, amelyik Jézus tanításában a Mindenható szent nevének védelmét véli felfedezni, ami a 2Móz 20,7-hez kapcsolódna, és amit nem tud kiváltani, ha az égre, vagy ha a földre esküszik valaki, csak az, ha az ember az igenre és a nemre szo-

⁵⁵ Itt csak utalhatunk azokra a helyekre, amelyek esetében felmerül a kimondott szó nyomatékosítása az igen/nem kimondásán túl. Jézus esetében említhetjük a Mk 8,12 par.; Mt 26,63, valamint az Ámen (Ámen) kijelentéseket, ill. tanítványai esetében a Mk 14,31; Jn 20,25 perikópákat. Valamint Pál leveleiben is több helyen találkozunk ilyen kijelentésekkel, noha Jézus tanítását vélhetően jól ismerte (vö. 2Kor 1,17-20) – ezekhez lásd STÄHLIN: Beteuerungsformel, 122–138; DAUTZENBERG: Schwurverbot, 57–65.

⁵⁶ Vö. STÄHLIN: Beteuerungsformel, 140k.

⁵⁷ STRECKER: Die Antithesen, 62k; Ch. Dietzfelbinger szerint, a gyülekezet aktuális igényeinek megfelelően formálódott át az eredeti tiltás és váltotta ki azt az igen-igen/nem-nem formula (Die Antithesen, 10). U. Luz viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a fajta különbségtétel az eskük között (fogadalom/megerősítő eskü) akkoriban nem létezett, csak az újkori értelmezésekben jelenik meg (Matthäus, 376; hasonlóan NOLLAND: Matthew, 248k).

⁵⁸ STÄHLIN: Beteuerungsformel, 118–121; vö. továbbá DAUTZENBERG: Schwurverbot, 56.

⁵⁹ NOLLAND: Matthew, 252; továbbá LUZ: Matthäus, 371.

rítkozik. Ez az értelmezés jól illeszkedik a zsidóságból vett párhuzamos helyekhez.⁶⁰ De olyan véleménnyel is találkozunk, hogy Jézus itt csak a meggondolatlanul tett esküt vetné el, ami helyett a hiteles, megbízható beszéd lenne az elfogadható.⁶¹ Ennél megfelelőbb lehet az az érvelés, amelyik kiemeli, ez a kijelentése Jézusnak alapvetően parainetikus jellegű lett volna, ahogyan azt a Jak 5,12 megőrizte. Ez esetben pedig nem a hivatalos keretek között (tárgyalás, adóbeszedés stb.), kötelezően alkalmazott esküt tiltja, hanem annak hétköznapi, profán használatát, ami valóban kiüresíti a beszédnek ezt az ünnepi, minősített formáját.⁶² Ugyanakkor ez az állítás nehezen bizonyítható, arról nem is beszélve, hogy az „egyáltalán ne” (ὅλως) teljes, mindenre kiterjedő tiltásként értelmezhető.⁶³ Végül egy olyan nézetet is meg kell említeni, ami egy ezzel ellentétes jelentést feltételez. Jézus éppen nem az esküt akarja kiemelni a hétköznapi beszéd szintjéből, hanem a hétköznapi beszédet akarja felemelni az eskü szintjére: nincs kétfajta igazság.⁶⁴ Ha ugyanis a kimondott igen és nem ugyanannyira megbízható, mintha esküdne az ember, akkor már valóban nincs szükség az esküre. Ezzel pedig Isten nevét is védve – ami jól illeszkedik a zsidóság által képviselt eskükritikába – arra az ismert tényre hívná fel a figyelmet, hogy az ember kimondott szava személye közvetlen kiterjesztése.⁶⁵ Véleményem szerint, ez utóbbi álláspont áll a legközelebb Máté elgondolásához.

⁶⁰ KOLLMANN: Schwurverbot, 191; vö. továbbá EVANS: Matthew, 128. B. Kollmann egy későbbi cikkében a felhozott érveket (Reichweite, 31k) kiegészíti azzal a lehetőséggel, hogy az esküről történő teljes lemondás Isten országának közelségére tekintettel értelmezhető (i. m. 32).

⁶¹ HARE: Matthew, 54.

⁶² DAUTZENBERG: Das Schwurverbot, 52; DAVIS – ALLISON: Matthew, 535k.

⁶³ Lásd WEDER: Die Rede, 125. Az a tény, hogy az ὅλως kifejezés csak itt jelenik meg az evangéliumban, vélhetően nem arra utal, hogy Máté illesztette volna be a szövegbe, ahogyan Kis J. véli (Az eskü, 165), inkább arra, hogy a rendelkezésére álló hagyományban jelent meg.

⁶⁴ LUZ: Matthäus, 375; vö. továbbá SCHNELLE: Theologie, 103–105.

⁶⁵ Vö. BETZ: Sermon, 271.

Rövid kitekintés

Az esküt az teszi különlegessé, hogy minden kultúrában egy isteni erőt hív segítségül. A bibliai korokban ez természetes velejárója volt a mindennapoknak, éppen ezért keltett döbbenetet Jézus teljes tiltása. Bár itt azért érdemes megjegyeznünk, hogy semmivel nem megdöbbentőbb Jézusnak az eskühöz kapcsolódó tanítása, mint a többi antitézis kijelentése. Ugyanakkor az antitézisek közül a mai szekuláris társadalomban, Európában élő ember számára mégis ez a tiltás a legkönnyebben megvalósítható. A magyar Jogi Lexikonban ez áll: „*az esküt a magyar jog tiltja*”⁶⁶ és éppen az számít kivételnek, ha erre mégis lehetőséget biztosít a jogalkotó.⁶⁷ Problémát sokkal inkább az okozhat, hogy éppen az egyházon belül találkozunk az eskü kivevésének gyakorlatával (házasság, lelkésszé szentelés stb.). Miközben el kell ismerjünk, hogy az eskü sajátosságai miatt, miszerint Isten nevének segítségül hívásával történik, ez talán az egyetlen autentikus hely, ahol ez megtehető, ugyanakkor kétségtelen, hogy ugyancsak ez az egyetlen intézmény is, ahol Jézus tanítását fogatosítani lehetne.

Felhasznált irodalom:

- BASSER, Herbert W. – COHEN, Marsha B.: The Gospel Matthew and Judaic Traditions, Leiden – Boston: Brill, 2015.
- BETZ, Hans Dieter: The Sermon on the Mount, Minneapolis: Fortress Press, 1995.
- BUCHANAN, George Wesley: Some Vow and Oath Formulas in the New Testament. In: HTR (58), 1965. 319–326.
- DAUTZENBERG, Gerhard: Ist das Schwurverbot Mt 5,33–37; Jak 5,12 ein Beispiel für Torakritik Jesu? In: BZ (25), 1981. 47–66.
- DAVIS, William David – ALLISON, Dale C.: The Gospel According to Matthew I., Edinburgh: T & T Clark, 1988.
- DIETZFELBINGER, Christian: Die Antithesen der Bergpredigt im Verständnis des Matthäus. In: ZNW (70), 1979. 1–15.

⁶⁶ SCHANDA: Az eskü, 151.

⁶⁷ A témához lásd SCHANDA: Az eskü a mai magyar közjogban c. cikkét.

- DEUTEROKANONIKUS bibliai könyvek, Budapest: Kálvin Kiadó, 2004.
- EVANS, Craig A.: Matthew, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- HARE, Douglas R. A.: Matthew, Louisville: John Knox Press, 1993.
- HENOK könyvei, Fröhlich Ida – Dobos Károly Dániel (szerk.), Piliscsaba: PPKE-BTK, 2009.
- JOSEPHUS: A zsidó háború (Révay József ford.), Budapest: Talantum, 1999.
- JOSEPHUS: A zsidók története (Révay József ford.), Budapest: Renaissance, 1946.
- Kis Jolán: Az eskü Mt 5,33-37 szerint. In: Bándy György (szerk.): Új szempontok az újszövetségi krisztológiában, Komárom: Selye János Egyetem Református Teológiai Kara, 2014. 152–168.
- Kis Jolán: Eskü az ószövetségi igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a Szövetség Könyvére. In: Teológiai Fórum (15), 2020. 87–99.
- KOLLMANN, Bernd: Das Schwurverbot Mt 5,33–37/Jak 5,12 im Spiegel antiker Eidkritik. In: BZ (40), 1996. 179–193.
- KOLLMANN, Bernd: Erwägungen zur Reichweite des Schwurverbots Jesu (Mt 5,34). In: ZNW (92), 2001. 20–32.
- KOMORÓCZY Géza: Kiáltó szó a pusztában, Budapest: Osiris, 1998.
- KÓKAI-NAGY Viktor: A hegyi beszéd. A hegyi beszéd értelmezése a nagyobb igazság tükrében, Budapest: KRE HTK Doktori Iskola – L'Harmattan, 2007.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Ne tanúskodj hamisan felebarátod ellen. In: Hodossy-Takács Előd (szerk.): A Tíz ige. Tanulmánykötet Marjovszky Tibor 60. születésnapja alkalmából, Debrecen: DRHE, 2013. 133–149.
- KRETZER, Armin: ὁμνῶ/ὀμνῶμι. In: Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament 2., Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: Kohlhammer, 1981. 1246–1249.
- LAMBRECHT, Jan: „You shall not swear falseley” (Matt 5:33c): A Response to John A. L. Lee. In: NT (53), 2011. 315–318.
- LEE, John A. L.: Led Astray by Punctuation The Meaning of ἐπιορκῶ in Matt 5:33. In: NT (52), 2010. 24–36.
- LUZ, Ulrich: Das Evangelium nach Matthäus, Düsseldorf – Zürich – Neukirchen-Vluyn: Benzinger – Neukirchener, 2002.
- MASON, Steve, Essenes and Lurking Spartans in Josephus's Judean War: From Story to Hystory. In: R. Zuleika (szerk.): Making History. Josephus and Historical Method, Leiden – Boston: Brill, 2007. 219 – 261.
- NIEBUHR, Karl-Wilhelm: Die Antithesen des Matthäus. Jesus als Toralehrer und die frühjüdische weisheitlich geprägte Torarezeption. In: Christoph Kähler et al. (szerk.): Gedenkt an das Wort. Festschrift für Werner Vogel zum 65. Geburtstag, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1999. 175–200.

NOLLAND, John: The Gospel of Matthew, Grand Rapids Michigan – Cambridge: Eerdmans – The Paternoster Press, 2005.

PHILÓN: Die Werke in deutscher Übersetzung 1-2., Leopold Cohn et al. (szerk.), Berlin: de Gruyter, ²1962.

PHILÓN görög szövegéhez lásd: <http://khazarzar.skeptik.net/books/philo/> (utolsó megtekintés: 2021. november 24.)

SCHANDA Balázs: Az eskü a mai magyar közjogban. In: IAS (2), 2006. 151–158.

SCHNELLE, Udo: Theologie des Neuen Testaments, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ³2016.

SCHRÖTER, Jens: Jesus Traditions in Matthew, James and the Didache: Searching for Characteristic Emphases. In: Huub van de Sandt – Jürgen K. Zangenberg (szerk.): Matthew, James, and Didache: Three Related Documents in their Jewish and Christian Settings, Atlanta: SBL, 2008. 233–255.

SIGAL, Philipp: The Halakha of Jesus of Nazareth according to the Gospel of Matthew, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.

STÄHLIN, Gustav: Zum Gebrauch von Beteuerungsformel im Neuen Testament. In: NT (5), 1962. 115–143.

STRECKER, Georg: Die Anthesen der Bergpredigt. In: ZNW (69), 1978. 36–72.

STUHLMACHER, Peter: Az Újszövetség bibliai teológiája, Budapest: Kálvin Kiadó, 2017.

TALBERT, Charles H.: Matthew, Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2010.

VAHRENHORST, Martin: The Presence and Absence of a Prohibition of Oath in James, Matthew, and the Didache and its Significance for Contextualization. In: Huub van de Sandt – Jürgen K. Zangenberg (szerk.): Matthew, James, and Didache: Three Related Documents in their Jewish and Christian Settings, Atlanta: SBL, 2008. 361–377.

VERMES Géza: A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története, Budapest: Osiris, 1998.

WEDER, Hans: Die „Rede der Reden“. Eine Auslegung der Bergpredigt heute, Zürich: TVZ, 1985.

WITHERINGTON, Ben III.: Matthew, Macon: Smyth & Helwys, 2006.